

Een wandeling door Hemmen

TEUNIS HOL

‘Maar een andere even oude familie bereikt nu haar hoogtepunt. De Lyndens overvleugelen zo langzamerhand alle anderen. Ze zijn bovendien in menigte aanwezig, over het algemeen hebben ze heel grote gezinnen, en ze vestigen zich overal, ook in Utrecht en zelfs in Zeeland. Ze zijn zeer Oranjegezind en na de verheffing van Willem IV tot erfstadhouder van de Verenigde Nederlanden stijgt hun ster zeer hoog. Over de hoge heerlijkheid Hemmen regeren ze in de 18e eeuw al in de 13e en 14e generatie, al is het dan sinds 1660 geen onmiddellijk Rijksleen meer. In 1751 verrijst het nieuwe kasteel van Hemmen in overeenstemming met hun macht. Het wordt één van de mooiste en meest imposante kastelen van Gelderland, maar helaas kunnen wij het niet meer bewonderen: in de tweede wereldoorlog is het voorgoed ten onder gegaan. Mèt het archief (Van den Bunt, 1971, p. 470).

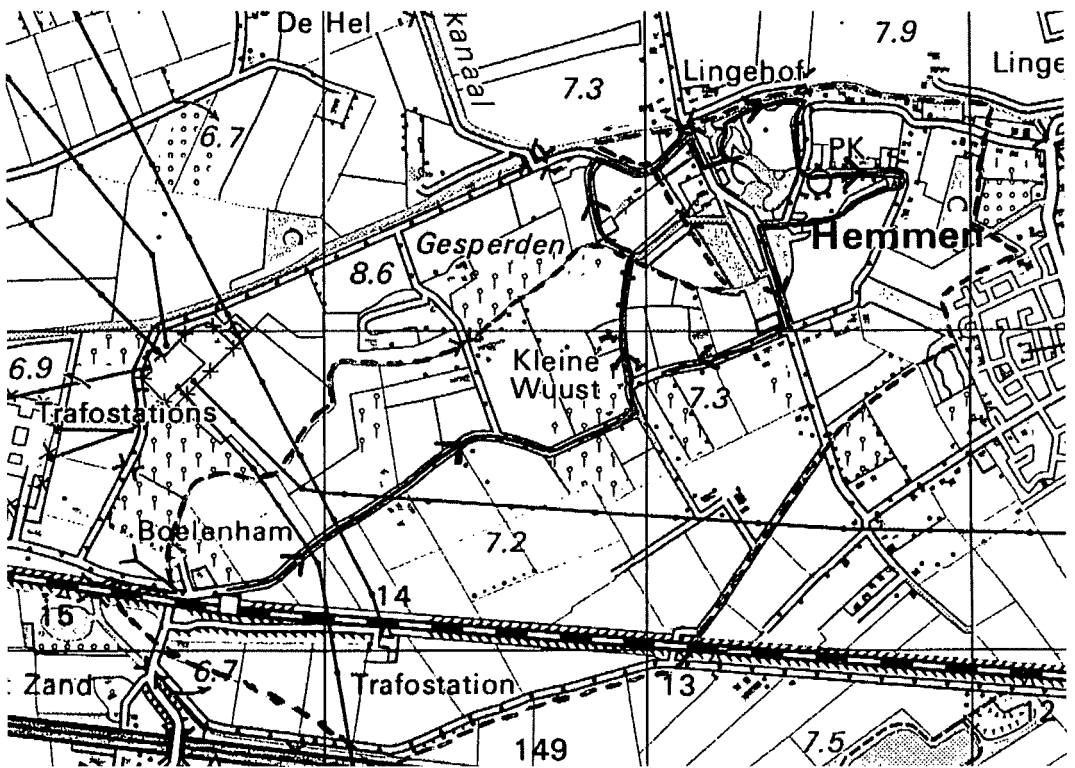
De heerlijkheid Hemmen is na het kinderloos overlijden van de laatste Heer van Hemmen in 1931 overgegaan in een stichting voor kerk en zending, het Lyndensefonds. Het bestuur wordt sinds de oprichting gevormd door twee mensen van de Hervormde Zending in Oegstgeest en drie van Lyndens. Deze laatste drie vormen tevens het dagelijks bestuur en in de praktijk wordt Hemmen nog steeds door de van Lyndens beheerd.

Hierna wordt een wandelroute beschreven, die voert van Boelenham naar het dorp Hemmen, langs de restanten van het gelijknamige kasteel. De wandeling begint bij het station Hemmen-Dodewaard aan de spoorlijn Tiel-Arnhem, een relatief groot stationsgebouw midden in het land¹. Tot 1945 maakte deze lijn een onderdeel uit van de internationale verbinding Amsterdam-Ruhrgebied via Amersfoort, Kesteren en Nijmegen. Baron van Lynden verleende indertijd alleen toestemming voor de aanleg van de spoorlijn over zijn grondgebied indien er ook een halte zou komen. Bij de aanleg mikte men ook op reizigers uit het Land van Maas en Waal die via een pont bij Dodewaard over de Waal (2 kilometer zuidelijker) de weg naar het station zouden moeten vinden. Het station verkeert aan de buitenkant nog in vrij originele staat; zelfs het apart staande voormalige toiletgebouwtje is nog aanwezig.

Vanaf de stationsoprit rechtsaf de Boelenham-

sestraat in, een met eiken omzoomde bochtige weg, genoemd naar de schuin tegenover het station gelegen boerderij ‘Boelenham’. A.J. van der Aa vermeldt deze boerderij in zijn Aardrijkskundig woordenboek van 1844 als hij schrijft over de gevolgen van de overstroming van januari 1809 voor Hemmen: ‘...achtien huizen, onder welke eene groote bouwwoning, de Boelenham, zijn geheel weggespoeld, waarbij veertig stuks vee zijn omgekomen’. De heerlijkheid Hemmen overschrijdt de gemeentelijke grenzen. Na 400 meter wijzen borden langs de weg op de gemeentegrens Dodewaard – Valburg van welke gemeente Hemmen sinds 1955 deel uit maakt. Voordien was het met ruim 200 inwoners de kleinste gemeente van Nederland.

De Wuustweg, een *zijweg links* leidt naar de Grote Wuust, een natuurlijke verhoging met enkele boerderijen. Bij de eerder genoemde overstroming werd een groot deel van het vee van Hemmen daar in veiligheid gebracht. De weilanden maken plaats voor boomgaarden; *in een s-bocht linksaf een laan met knotwilgen in*. Bij Ganzenkamp, één van de slechts vijf nog als zodanig fungerende boerderijen in Hemmen, verandert het asfalt in gras en maken de knotwilgen plaats voor een driedubbele rij eiken. Na een bruggetje over de Wuustgraaf *linksaf* (dit is weer Dodewaard; zie figuur 1 voor het grillige grensverloop). ‘Een mooi voorbeeld van een eenvoudig opgebouwde meandergordel, voor-

1. Topografische kaart van Hemmen met hierop aangegeven de beschreven route (—>—>—>—) en de grens van de voormalige gemeente Hemmen tot 1955 (-----).

zien van een met zware klei opgevulde restgeul wordt ten westen van Zetten aangetroffen. De huidige Wuustgraaf is een sloot die in de fossiele bedding is gegraven, waarschijnlijk reeds in de Middeleeuwen' (Haringa & op 't Hof, 1975, p. 266).

Het pad langs de Wuustgraaf maakt deel uit van het voormalige Kerkepad van de Wuust naar de kerk van Hemmen. Waar het pad nu naar rechts buigt ging het kerkepad rechtdoor. Tot de ruilverkaveling in de jaren zestig liep van hier een door sloten omzoomde, slechts enkele tientallen meters brede strook land naar de Wuustweg. Toen werd de strook doorgraven en de sloot aan de noordzijde dichtgegooid. Tot

1996 was een groot deel van de strook nog herkenbaar aan de rijrichting van de erop gepote fruitbomen. Op dit punt ligt ook nog één van de laatste stukjes hoogstamappelboomgaard in dit deel van de Betuwe. *Bruggetje over, rechtsaf.*

We zijn nu dicht bij de Linge. In de Over-Betuwe is de Linge een grotendeels gegraven wetering, maar bij Hemmen is gebruik gemaakt van een stukje oude rivierloop. Ook de weg waarop we lopen volgt waarschijnlijk een oude rivierloop. *Bij een t-splitsing rechtsaf.* Deze weg vormde een onderdeel van de voormalige postkoetsroute Wageningen-Nijmegen en bij de brug over de Linge werd nog tot de Tweede Wereldoorlog tol geheven. Het Tolhuis is als zovele andere huizen in Hemmen in de winter van 1944/45 door oorlogshandelingen verwoest. De bevolking van Hemmen was in november 1944 naar Geraerdsbergen (België) geëvacueerd.

Via een brug links betreden we het in land-

schapsstijl aangelegde kasteelpark met onder andere een van de oudste platanen van Nederland. De oude ommuurde kasteeltuin is begin jaren negentig door vrijwilligers opnieuw aangelegd en 's zomers te bezichtigen. Van het van oorsprong middeleeuwse kasteel is weinig over. Nadat het is verwoest in de oorlog, hebben de natuur en de mens een handje geholpen de restanten te verminderen (menige open haard is gebouwd met stenen van het kasteel). In 1997 is men begonnen met de consolidatie van de restanten en de vijftig jaar oude opslag is intussen gekapt. Voor het kasteel hebben we een prachtig uitzicht door de meer dan een kilometer lange zichtas.

We lopen een eindje terug, om het kasteel heen en volgen het pad langs de Linge. Waar het pad scherp naar rechts afbuigt, rechtdoor tot de sloot.

2. Het kasteel Hemmen (uit: Fotoboek met 300 oude foto's, prenten en prentbriefkaarten van de Midden- en Over Betuwe, Ochten, Van Enck/Oosterink).

100 meter verder staat een klein huisje aan de Linge, het voormalige washok van het kasteel. Door het smeedijzeren hek links (gebruikt als doorgang voor de bewoners van het kasteel naar de kerk) bereiken we het centrum van het dorp met de hoog gelegen kerk voor ons, links de voormalige pastorie (volgens een gevelsteen verbouwd in 1848) en rechts de oude bakkerij waar sinds enkele jaren alleen nog op zaterdag broodverkoop plaatsvindt. Het vormt nu een horecagelegenheid samen met het naast de kerk gelegen dorpshuis De Oude School (de school is in 1983 opgeheven). Sinds de ombouw van de school tot dorpshuis is er een bloeiende dorpsvereniging ontstaan. De rij witte huizen achter de kerk dateert uit 1948 en is gebouwd op de plaats van een verwoeste boerderij. Een gevelsteen in een huis ten noorden van de kerk vermeldt dat aldaar in 1648 de historicus Gijsbertus Cuperus is geboren.

De kerk (het schip dateert uit 13^e eeuw, het koor uit 15^e eeuw) staat op de plaats van een

oudere kerk en waarschijnlijk heeft er voordien een Bataafs-Romeins heiligdom gestaan. Onder een afdak naast de kerk staat een 11^e- of 12^e-eeuwse rood zandstenen grafkist, bij werkzaamheden gevonden in 1838 op het kerkhof. De kerk draagt vele sporen van veranderingen in de loop der tijden en ook in het interieur zijn vele interessante zaken te zien, zoals een onder de toren ingemetselde grafsteen uit 1524. De Heren van Hemmen onderhielden de kerk (nog steeds betaalt het Lyndense fonds een aanzienlijk deel van de kosten van de kerk en predikant) en hadden het recht op het benoemen van de predikant. Zij kozen voor 'lichte' dominees, waardoor Hemmen als enige Hervormde gemeente in dit gebied niet tot de rechtervleugel (Hervormde Bond) binnen de Hervormde Kerk is gaan behoren. Eén van de Hemmense predikanten, ds. O.J. Heldring (predikant te Hemmen van 1827 tot 1867), was de oprichter van de Heldring Stichtingen in Zetten, van oorsprong bedoeld voor de opvang van 'gevallen vrouwen'.

In de Dorpsstraat staat op nr. 9-10 het voormalige gemeentehuis annex hulppostkantoor. Gevelstenen boven de ingangen aan weerszijde herinneren hier nog aan. *Aan het eind van de Dorpsstraat links het Molenpad*, genoemd naar de aan het eind van het pad gelegen molen die in de jaren '20 is afgebroken. *Even verder links het Zettensepad (fietspad)*. De dorpen Hemmen en Zetten zijn hier minder dan een halve kilometer van elkaar verwijderd en om de nieuwbouw van Zetten aan het zicht te onttrekken is er een brede strook bos tussen beide dorpen aangeplant. We staan hier ook aan het begin van de Englaan, genoemd naar de Eng, het land tussen Hemmen en Zetten. De Englaan kent een drie dubbele rij bomen. Voor de verharding van

de weg lag tussen de twee het dichtst op elkaar staande rijen een verhard voetpad. *Rechtsaf, voor de op een terp gelegen boerderij (de Hucht) langs*. Vanaf dit pad (het Rozenlaantje) is goed te zien dat de kern van Hemmen op een natuurlijke verhoging is gebouwd. *Via het erf van de voormalige smederij*, ook weer zo'n in oude stijl gebouwde na-oorlogse woning, komen we voor het kasteelpark uit. Het goeddeels uit eiken bestaande bos is in de tweede kwart van de 19^e eeuw aangelegd. *Verder via de zichtas of een evenwijdig hieraan lopend pad door het bos*.

Bij de kruising stond het voormalige landhuis 'Klein Hemmen', ook in de tweede wereldoorlog verwoest. Het terrein is sinds 1986 in gebruik als begraafplaats met dezelfde naam. Opvallend is de grote verscheidenheid aan grafstenen die er te vinden is, waaronder een praalgraf voor een Van Lynden. *Via de Boelenhamsestraat terug naar het station*.

LITERATUUR

- BUNT, A.W. VAN DEN (1971). De levenssfeer in Gelderland gedurende de 16^e, 17^e en 18^e eeuw. In: POELHEKKE, J.J., G.J. MENTINK, W. JAPPE ALBERTS EN H.K. ROESSINGH. Geschiedenis van Gelderland 1492-1795. Deel II, Zutphen, Walburgpers.
- HARINGA, A.J. & A. OP 'T HOF (1975). De Neder-Betuwe, opbouw en ontstaan van een jong rivierkleigebied. Geografisch Tijdschrift, 4, p. 266.

NOOT

- 1 Deze beschrijving geeft slechts een suggestie voor een te volgen route. Sommige punten worden aangestipt maar niet in de route opgenomen, terwijl andere punten omwille van de ruimte niet of slechts summier worden vermeld.